

From Process review to product realization: towards a gradual approach to the urban design process

Farshad Nourian¹ - School of Urban Planning and Design, University of Tehran, Tehran, Iran.

Behnaz Aminzadeh - School of Urban Planning and Design, University of Tehran, Tehran, Iran.

Mazyar Abaee - School of Urban Planning and Design, University of Tehran, Tehran, Iran.

Received: 01 January 2018 Accepted: 13 January 2020

Highlights

- The urban design process has a vital role in the implemented result of urban design projects.
- Bridging the theory-practice in urban design needs a combination of the implementation phase in the design process.
- The gradual approach to the urban design process deals with a step-by-step process combined with real-world implementation and feedbacks.

Extended abstract

Introduction: Although more than half a century has passed since the academic birth of urban design, it still suffers from ambiguities in theory and practice. Questions emerge such as the following. Can urban design be a definite discipline? Is urban design independent of urban planning, architecture, and landscape architecture? What is the role of urban design in the real world, and what is the final product? What is the appropriate process and the main toolboxes? Answers to these questions must be part of the common discourse of the field, definite answers to clarify all the ambiguities.

Theoretical Frameworks: Despite these ambiguities, urban design continues to be considered as an intellectual tradition. It plays a significant role in everyday human life, and remains a subject matter in many studies. In recent years, many urban projects have sought to create noble environments for people while providing economic benefits for the private sector and local governments. Some research has attempted to evaluate such projects. The results point to the fact that many such projects have failed to accomplish their stated goals. Theoretically, this appears to be the result of a theory-practice dichotomy.

However, there has been a gap in comprehensive research since the 1990s on the urban design process. Although several different parameters affect the implementation of designed projects, the urban design process may play a significant role in the end product. Hence, the question is what could be the relationship between the urban design process and on-the-ground project realization? A complementary question is whether we can manipulate the urban design process to achieve the stated design goals and realize the projects as intended. To answer these questions, we first present a literature review on the urban design process and then discuss the results of our examination of some implemented projects to find clues about how to handle the urban design process and solve the theory-practice dichotomy of urban design itself.

Urban design ambiguities can influence the urban design process as its central procedural dimension, which has implemented projects as its results. Although different parameters cooperate to make it troublesome to utilize a project, all designs are affected by the urban design process. Thus, the question concerns the relationship between the urban design process and project realization. It is also unknown whether we can manipulate the urban design process to ensure the realization of projects. In addition, based on the theory-practice dichotomy, we need to know whether the evaluation of urban design projects and their realization can give us a clue as to how to handle the urban design process. Therefore, we attempt to resolve theoretical ambiguity in urban design by examining some real-world projects. Here, we assume that the urban design process can also transfer theoretical ambiguities to real-world practice as a medium that canalizes theoretical knowledge to practice.

1 Responsible author: fnourian@ut.ac.ir

Methodology: The research addresses many unknown topics and undefined parameters. Thus, it may not be possible to develop a specific theoretical framework with a clear list of measurable criteria to meet the research goals through a classified research method. Our literature review leads to a framework that points to a relationship between the subject matters. This framework is not exhaustive because our research does not rely on quantitative measurements and focuses on experience with the subject.

Therefore, the study is restricted to qualitative research. Due to the uncertainties about the topics, a theoretical interpretation is made of the literature based on qualitative research to develop a framework for an experimental approach to the issue. Content analysis and action research lead us to calibration of the framework. The result provides an ultimate configuration for a practical framework which can be an a priori model which can be calibrated to an ultimate model by experience. Such an experience clarifies the parameters and their relationships through direct contact with the research domain. Therefore, a model is created for the urban design process after the literature review, applicable to examination of operational experience. Finally, we observe that the process is not an ultimate one but can help us find an ultimate one based on the iteration of the a priori model.

Here, the case study addresses the master plan for the Abbasabad region in Tehran. We use this project as the subject of our content analysis. The project is examined through the documents, i.e., reports, administrative correspondences, and proceedings, based on the meetings of cultural and technical committees.

The documents are analysed in MaxQda. The keywords used in the software include project, realization, process, ratification, Article 5 Commission, master plan, specific plan, implementation, and construction. After the first search in the documents, the useless words are eliminated, and the search is carried out again for their classification. The results are analyzed interpretively. Next, another project—i.e., design of the southern Kan area—is used as a case study implemented on the ground.

Results and discussion: The generalization of the incremental process can be explained theoretically, but the experimental proof requires more cases and several, repeated experimental applications of the process. Practical application of the process can calibrate the framework to a more realistic one. The result of the theoretical explanation is that the general format of the process can change over time to turn to a complete model, other models, or derivations of the present model. In fact, a model is generated after the literature review calibration of which through experimental research leads to a design process.

Conclusion: The incremental process, as proposed in this paper, needs to be tested over time. The relationship between practice and implementation can be recognized through direct experimentation with the incremental process. However, the relationship between implementation and theory (following that between theory and practice) can be recognized through research methods such as design studies. This can demonstrate how theoretical knowledge can be converted to the practical material of projects.

Keywords: Urban Design, Urban Design Process, Gradual Approach to Urban Design, Action Research.

Acknowledgment: The article has been derived from the Ph.D. thesis entitled Revisiting the Urban Design Process with a Focus on Implementation of Projects, which has been defended by the third author under the first author's supervision and the second author's advisory at the University of Tehran.

We should thank Naghshe Jahan-Pars Consulting Co. And Gozineh Consulting Co. for providing us with the materials for the two case study projects of Abbas Abad Region Master Plan and Southern Kan Area Design, respectively.

Citation: Nourian, F., Aminzadeh, B., Abaee, M., (2021) From Process review to product realization: towards a gradual approach to the urban design process, *Motaleate Shahri*, 10(40), 3–14. doi: 10.34785/J011.2021.464/Jms.2021.132.

Copyrights:

Copyright for this article is retained by the author(s), with publication rights granted to Motaleate Shahri. This is an open-access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License (<http://creativecommons.org/licenses/by/4.0>), which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original work is properly cited.

از بازبینی فرآیند تا تحقق محصول در طراحی شهری به سوی رویکرد تدریجی فرآیند طراحی شهری^۱

فرشاد نوریان^۲ - دانشیار، دانشکده شهرسازی، دانشگاه تهران، تهران، ایران.
بهناز امین‌زاده - استاد، دانشکده شهرسازی، دانشگاه تهران، تهران، ایران.
مازیار عباسی - دانش آموخته دکتری شهرسازی، دانشکده شهرسازی، دانشگاه تهران، تهران، ایران.

تاریخ دریافت: ۱۱ دی ۱۳۹۶ تاریخ پذیرش: ۲۳ دی ۱۳۹۸

چکیده

در این مقاله فرآیند طراحی شهری به عنوان اصلی‌ترین مؤلفه‌ی چنته دانش طراحی شهری مورد بررسی قرار گرفته و مناسبت این فرآیند با تحقق پروژه‌ها به لحاظ نظری تحلیل شده است. به این منظور فرآیند طراحی شهری در بستر نظری رشته طراحی شهری به عنوان یک رشته‌ی آکادمیک مستقل تحلیل شده و مشکلات تحقق‌پذیری پروژه‌ها در قالب رابطه سه گانه تئوری، حرفه و اجرا مورد بحث قرار گرفته است. هدف مقاله دستیابی به روش‌شناسی مناسب برای مواجهه طراحی شهری با مشکلات مرتبط با تحقق‌پذیری پروژه‌هاست. این روش‌شناسی در چارچوب نظری مقاله ارائه شده است. چارچوب نظری مقاله مبتنی بر تبیینی جدید از فرآیند طراحی شهری است که به منظور افزایش تحقق‌پذیری پروژه‌ها مطرح شده است. فرآیند یاد شده با عنوان فرآیند تدریجی طراحی شهری مرحله اجرا را نیز به مراحل متداول فرآیند، مطالعه، تحلیل و اجرا می‌افزاید و آنها را در یک مناسبت غیرخطی و غیر چرخه‌ای به صورت نامنظم و وابسته به مراحل اجرا در نظر می‌گیرد. این فرآیند پیشنهادی در قالب روش‌شناسی پژوهشی اقدام‌پژوهی در یک پروژه طراحی شهری مورد بررسی قرار گرفته است. پروژه طراحی اراضی کن جنوبی شهر تهران مبتنی بر این روش‌شناسی در بستر عالم واقع و شرایط محیط حرفه‌ای مورد ارزیابی قرار گرفته است. در بررسی این نمونه‌ی موردی مراتب افزایش تحقق‌پذیری پروژه از طریق به کار گرفتن روش تدریجی شرح داده شده است. همچنین به عنوان شاهد عدم کامیابی فرآیند کلاسیک طراحی شهری اسناد تحقق یک نمونه موردی دیگر، طرح جامع ویژه‌ی اراضی عباس‌آباد، با روش تحلیل محتوا آنالیز شده است. در نهایت در نتیجه بحث تعمیم‌پذیری فرآیند تدریجی طراحی شهری به عنوان یک سازوکار جایگزین یا تکمیل‌کننده فرآیندهای روتین و متداول طراحی شهری مطرح گردیده است.

واژگان کلیدی: طراحی شهری، فرآیند طراحی شهری، فرآیند تدریجی طراحی شهری، اقدام‌پژوهی.

نکات برجسته

- فرآیند طراحی شهری، نقشی حیاتی در نتایج اجرا شده پروژه‌های طراحی شهری دارد.
- برطرف ساختن دوگانه نظرو عمل در طراحی شهری نیازمند ترکیب مرحله اجرا با فرآیند طراحی است.
- رویکرد تدریجی به فرآیند طراحی شهری با طی گام به‌گام فرآیند در ترکیب با اجرای دنیای واقعی و بازخوردها سروکار دارد.

۱ این مقاله برگرفته از رساله دکتری رشته شهرسازی با عنوان «بازخوانی فرآیند طراحی شهری با تأکید بر تحقق‌پذیری» است که به وسیله نویسنده سوم و با راهنمایی نویسنده نخست و مشاوره نویسنده دوم در دانشگاه تهران دفاع شده است.

۲ نویسنده مسئول مقاله: fnoorian@ut.ac.ir

۱. مقدمه

بیش از نیم قرن از شکل‌گیری رسمی طراحی شهری می‌گذرد و هنوز ابهامات زیادی در خصوص آن وجود دارد (Madanipour, 1997; Krieger, 2003; Krieger, 2006; Carmona, 2014). ابهاماتی از این دست که آیا طراحی شهری به عنوان یک رشته دانشگاهی واجد اعتبار هست یا نه (Kreditor, 1990)؟ آیا طراحی شهری به عنوان یک رشته مستقل از رشته‌های مؤثر بر آن، یعنی معماری، معماری منظر و برنامه‌ریزی شهری معنا می‌یابد یا نه (Shurch, 1999)؟ آیا طراحی شهری یک رشته دانشگاهی است یا یک تخصص حرفه‌ای (Lang, 2005)؟ اگر طراحی شهری یک تخصص حرفه‌ای است، چه نقشی را در دنیای واقع ایفا می‌کند؟ (Childes, 2010, Madanipour, 2006) محصول معین طراحی شهری چیست؟ (Lang, 2005) این سؤال‌ها آنقدر بنیادین هستند که جایی برای سؤال‌های خرد مقیاس‌تر باقی نمی‌ماند؛ سؤال‌اتی مانند این که فرایند بهینه طراحی شهری چیست؟ تکنیک‌ها و جعبه ابزار طراحی شهری در برگیرنده چه مواردی است؟ حوزه‌های مطالعاتی جزء طراحی شهری چیست و نظایر این سؤال‌ها. با تمام این احوال چنان که لنگ عنوان می‌کند «طراحی شهری همچنان به عنوان یک حرفه و رشته دانشگاهی به حیات خود ادامه می‌دهد (Ibid)» و به قول کرمونا «اگر چه این ابهامات در حوزه طراحی شهری می‌توانند آن را بی اعتبار کنند اما تمام این بحث‌ها به اعتبار آن به عنوان یک سنت فکری و اندیشمندانه صحنه می‌گذارند» (Carmona, 2014).

با وجود ضعف طراحی شهری در تعریف پذیری، نکته مورد توافق در مورد آن سهم معینی است که در زندگی عمومی مردم شهرهای این زمان ایفا می‌کند (Madanipour, 2006). طراحی شهری از طریق اقداماتی مشخص که در قالب طرح‌ها و پروژه‌ها ارائه می‌شوند، محیط زندگی مردم را دگرگون می‌کند؛ یا حداقل فرض بر این است که چنین نقشی را دارد. برای دستیابی به این امر، طراحی شهری طیف متنوع و متکثری از موضوعات را در بر می‌گیرد و تلاش می‌کند مانند هر دانش طراحی محیطی دیگری از طریق رویه‌های تعریف شده فرایند طراحی به محصولی دست یابد که کیفیت آن برای نقش بازی کردن در زندگی مردمان تضمین شده باشد (Bahrainy, 1999). پرداختن به موضوع فرایند طراحی شهری به عنوان اصلی‌ترین بعد رویه‌ای طراحی شهری از زمان شکل‌گیری رشته موضوع بحث بوده است (Mera, 1967). بعد از آن فرایند طراحی شهری بارها مورد بحث قرار گرفت (Shirvani, 1985; Moughtin, 1999; Alexander, 1987; Alexander, 1979). اما بعد از آغاز دهه ۹۰ میلادی هیچ اثر جامعی درباره فرایند طراحی شهری در عرصه مباحثات جهانی طراحی شهری منتشر نشد. اما از آن زمان به بعد پروژه‌های متعددی با یدک کشیدن نام طراحی شهری تهیه و اجرا شدند.

پروژه‌های طراحی شهری مبتنی بر نقش متصور برای این رشته به منظور خلق محیط‌هایی برای زندگی بهتر مردم (در حالت ایده‌آل) یا دستیابی به اهداف معین سرمایه‌گذاران در قالب محیط‌های کالبدی جاذب جمعیت تهیه شدند (Carmona, 2014). این که اهداف عالی طراحی شهری در قالب این پروژه‌ها محقق شده یا نه خود محل گفت و گوست. امروزه موضوع ارزیابی پروژه‌های اجرا شده طراحی شهری

در ادبیات آکادمیک به بحث گذاشته می‌شود (Oliveira & Pinho, 2002; Talen, 1996a; Hoch, 2009). این که یک پروژه اجرا شده طراحی شهری توانسته ارزش‌های مورد نظر برای محیط شهری را فراهم کند یا نه و اگر توانسته توفیق آن به چه میزان بوده است. مشخص است که این رویکرد در ارزیابی وابسته به تحقق پروژه است. اما تاریخ طراحی شهری مملو از پروژه‌هایی است که در نخستین قدم‌های اجرایی خود شکست خورده‌اند (Lang, 2005; Talen, 1996b). چنین امری به طور مستقیم به دوگانه نظر و عمل، یا به عبارتی شکاف میان تئوری و عمل مرتبط می‌شود که اگر نه در طراحی شهری در دانش برنامه‌ریزی شهری گفتمانی متداول است (Watson, 2002; Alexander, 2010; Boelens, 2010; March, 2010; Binder, 2012). در واقع مسئله عدم تحقق را در طراحی شهری، می‌توان بازتاب موضوع شکاف میان تئوری و عمل در این رشته دید.

عدم تحقق پروژه‌ها یا عدم تحقق اهداف طرح امری است که می‌تواند به پارامترهای متعددی مربوط باشد. اما فارغ از این پارامترها باید به این نکته توجه کرد که تمامی پروژه‌ها فارغ از موضوع تحقق‌پذیری، در جهت حفظ کیفیت از مسیر نظام‌مند فرایند طراحی شهری عبور کرده‌اند. در اینجا این پرسش مطرح می‌شود که فایده عملیاتی تضمین کیفیت پروژه‌ها از مدخل فرایند طراحی شهری در شرایطی که امکان اجرا ندارند یا در اجرا به تمام کیفیت‌های مفروض نمی‌رسند، چیست؟ فرایند طراحی شهری مانند هر فرایند طراحی در هر رشته طراحی محیط (طراحی صنعتی، طراحی معماری، دکوراسیون و معماری منظر) به دنبال خلق یک «ابژه» کارآمد است (Cross, 2001; Freidman, 2000). نقصان کارآمدی، فقدان آن یا عدم اجرای پروژه‌های طراحی شهری، به نظر می‌رسد «فارغ از عوامل مؤثر» بیرونی، مانند دانش‌های دیگر طراحی محیطی به درون دانش محتوایی و رویه‌ای طراحی شهری راجع می‌شود.

در اینجا این سؤال مطرح می‌شود که فرایند طراحی شهری چه ارتباطی با امر تحقق‌پذیری پروژه‌ها دارد و در صورت برقراری این ارتباط به لحاظ نظری، با لحاظ چه پارامترهایی در طی فرایند طراحی شهری می‌توان بر تحقق‌پذیری طرح‌ها اثر گذاشته و در قالبی کامل‌تر، فرایند طراحی شهری در راستای امر تحقق‌پذیری چگونه بازخوانی و بازتعریف می‌شود. سؤال اصلی پژوهش این است که مناسبت میان فرایند طراحی شهری و ساحت‌های سه‌گانه نظری، حرفه‌ای و اجرایی طراحی شهری چیست و چه نقشی را در نظام بخشی به روند روابط متقابل نظر، عمل و اجرا (به خصوص در تحقق‌پذیری پروژه‌ها) ایفا خواهد کرد؟ با یافتن پاسخ درخور برای این پرسش، زمینه پرسش‌های جدی‌تری مطرح می‌شود. این که فرایند طراحی شهری به عنوان محمل تبدیل دیدگاه‌های نظری به فرم کالبدی چگونه می‌تواند عامل وحدت دوگانه نظر و عمل شود؟ تجربه عملیاتی پروژه‌ها و بازخوردهای آنها چگونه می‌توانند دانش طراحی شهری را به منظور رسیدن عملیاتی به تحقق ارزش‌های طراحی مجدداً سازماندهی کنند؟ با روی دادن فرضی این سازمان‌دهی مجدد، دامنه نظری طراحی شهری در قالب یک دانش طراحی محیطی چگونه تعریف می‌شود؟ و مهمتر از همه این که آیا با تعیین این حد و حدود می‌توان به بازتعریف طراحی شهری راه برد یا خیر؟ مشخص است، این که بتوان از مدخل این مطالعات

به بستر چنین مطالعاتی رسید، می‌بایست به ریشه‌ای ترین سؤال پرداخت، یعنی این که، چگونه فرایند طراحی شهری را در راستای امر تحقق‌پذیری بازخوانی و بازتعریف نمود.

در مقاله حاضر تلاش بر آن است که با مرور تفسیری مبانی نظری به چارچوبی دست یافته شود که استفاده عملیاتی از آن بتواند زمینه بازخوانی فرایند طراحی شهری را به دست دهد. با توجه به این که بازخوانی فرایند طراحی در راستای تحقق‌پذیری، مصادیق روشنی در دانش نظری ندارد، رویکرد این مقاله جنبه‌ای تجربه‌گرایانه به خود می‌گیرد که مرور مبانی نظری می‌تواند شرایط و چارچوبی را برای مواجهه‌ی تجربه‌گرایانه با نمونه‌موردی را فراهم آورد. بنابراین مرور مبانی نظری با ذهنیت خلق یک چارچوب برای کنش تجربه‌گرایانه‌ی مواجهه با نمونه‌موردی صورت می‌پذیرد.

۲. چارچوب نظری

در دهه‌های اخیر تلاش‌هایی برای تعیین حدود و صغور رشته طراحی شهری با تعریف عرصه عمومی و بسط این موضوع در میان نظریه‌پردازان صورت‌گرفته است (Madanipour, 2003; Gehl, 2011; Amin, 2008). اما با این اوصاف طراحی شهری تنها متکی به تعیین حد محصولی است که تعریف آن پیچیدگی‌های خاص خود را دارد. مفهوم عمومی بودن یا خصوصی بودن و این که چه چیزی عمومی است و چه چیزی خصوصی، مدام مورد بحث است (Madanipour, 2003; Lang, 2005). مارشال (Marshall, 2009) راه برون‌رفت طراحی شهری را از بحران فعلی خود، حرکت به سمت استقلال موضوعی می‌داند و عنوان می‌کند، بحران فعلی طراحی شهری حاصل از باز بودن مرزهای آن در مقابل دانش‌های دیگر است. در دهه اخیر، در نوشتارهای سردمداران طراحی شهری، معضلات پارادایم طراحی شهری با عناوینی مانند «ابهام» (Inam, 2002)، پاسخگو نبودن جنبه‌های محتوایی به عواقب عملیاتی (Sorkin, 2009) و اغتشاش روشنفکرانه (Cuthbert, 2011) نشان داده شده است. تا حدی که روایی طراحی شهری و لزوم پرداختن به آن را زیر سؤال می‌برد. چنان که گفته شد، کرمونا مدعی است اگر حتی رشته یا حرفه بودن طراحی شهری را نپذیریم و بخواهیم معماری و برنامه‌ریزی را جایگزین مناسب آن بدانیم، نمی‌توانیم مقام طراحی شهری را به عنوان یک سنت روشنفکرانه انکار کنیم (Carmona, 2014). در تلاش برای تعیین پارادایم طراحی شهری یکی از متداول‌ترین شیوه‌ها تکیه بر ابعاد محتوایی آن است. نمونه آن محیط‌های پاسخ‌ده بنتلی (Bentley, 1985)، طراحی فضای شهری مدنی پور (Madanipour, 1996) و طراحی شهرهای کاتربرت (۲۰۰۳) است؛ که همه موضوعات تاریخی، فلسفی، سیاسی، فرهنگی، اجتماعی، محیطی، اقتصادی، کالبدی - زیبایی‌شناختی و اجرایی طراحی شهری مورد بحث قرار گرفته است. در ابتدای تلاش برای دستیابی به پارادایم طراحی شهری، این رشته با مواردی تعریف می‌شد که علناً نه تنها توان خلق پارادایم را نداشتند، بلکه اساساً توان تعریف‌سازی برای طراحی شهری نیز در آنها به چشم نمی‌خورد (Schurch, 1999). بسیاری از این موارد به وسیله پیشگامان دهه شصت و هفتاد مانند جین جیکوبز، لینچ، آن جیکوبز و اپلیارد تعریف شد. این موارد جنبه‌هایی کیفی بودند که بیشتر به محتواهای مورد توجه طراحی شهری می‌پرداختند. در واقع این

نظریه‌پردازان تلاش می‌کردند که با بیان موضوعات محتوایی طراحی شهری راهی به سوی تعریفی مناسب از آن بیابند. این سنت تعریف رشته، در ادامه با «هفت قانون تفصیلی رشد» الکساندر (Alexander, 1987) ادامه پیدا کرد. بنتلی و همکاران وی در محیط پاسخ‌ده (Bentley, 1985) همین رویکرد را پی گرفتند. این رویکرد هرچند تعریف معینی از طراحی شهری به دست نمی‌دهد اما با موضعی هنجاری مجموعه محتواهای مورد نظر و ارزش‌های مورد توجه طراحی شهری را مطرح می‌کند. در سده حاضر نیز این رویکرد به وسیله کوآن (Cowan, 2002) مجدداً ارائه شده است. کرمونا نیز در کتاب مکان‌های عمومی، فضاهای شهری (Carmona, 2003)، به جای ارائه تعریفی دقیق از طراحی شهری، به سادگی آن را تعریف ناپذیر دانسته اما ابعاد محتوایی آن را مورد بسط و بررسی قرار داده است. ابعاد ریخت‌شناختی، ادراکی، اجتماعی، بصری، علم‌کردی و زمانی وی، یکی از کامل‌ترین تبیینات محتوای طراحی شهری است. مجموعه این روایت‌ها طراحی شهری را به عنوان ابزاری می‌بینند که محیط شهری را یا از طریق «مداخله هدف‌مند» و یا از طریق «فرایندهای توسعه کنترل شده»، به یک فرم غایی مطلوب واجد کیفیت‌های ارزشمند و پاسخ‌دهنده به کارکردهای مورد نظر هدایت می‌کند.

برای فرایند طراحی، مدل‌های مختلفی ارائه می‌شود. در این مدل‌ها روندهای توالی، بازگشت‌ها، بازخوردها و ارتباطات درونی مراحل نمایش داده می‌شوند. از این مدل‌ها می‌توان به فرایندهای خطی و چرخه‌ای اشاره کرد که در اولی مراحل مطالعه، تحلیل، ترکیب و ارزیابی به صورت توالی و در دومی به صورت پذیرای بازخورد مطرح می‌شود (Lawson, 1980). در تکامل مدل‌های طراحی، مدل اکسمن (Oxman, 2006) ساز و کار فرایند طراحی را دگرگونه می‌بیند و تولید، اجرا و ارزیابی اثر را نیز در دل فرایند طراحی می‌گنجانند. در این مدل بازنمایی قویاً مبتنی بر رسانه‌های بازنمایی است.

فرایند طراحی در طراحی شهری برای این که بتواند دانشی متناظر با زمینه‌های طراحی دیگر نظیر طراحی صنعتی و طراحی معماری تولید کند، راه بسیاری دارد. در طراحی شهری مجموعه‌ای از مدل‌های فرایندی خطی و چرخه‌ای ارائه شده است. اما جنبه‌های معاصر فرایند طراحی مانند خودمولدی و اجرامداری (Garcia, 2010) به سه دلیل که به محصول طراحی شهری بازمی‌گردند، تا کنون قابل حصول نبوده است. نخست این که محصول طراحی شهری واجد پارامترهای متعددی است که نمی‌توان فرایندهای خودمولدی را چنان که گارسیا (Ibid) ارائه می‌کند، شکل دهد. دوم، مقیاس اجرایی طراحی شهری و تعدد طرح‌های اجرا نشده یا اجراهای ناقص باعث می‌شود که بازخوردهای اجرایی (Oxman, 2006) آنچنان قابل ارزیابی نباشد. این امر تا حدی است که حتی دانش موجود برای ارزیابی پس از اجرای پروژه‌ها و برنامه‌ها برای این امر ناکافی است (Olivera and Pinho, 2010). دست‌آخر این که طیف گسترده محصولات طراحی شهری، از سندهای راهبردی تا ضوابط و مقررات و از پلان‌های جامع تا نقشه اقدامات، امکان ارائه دیاگرام‌های مولد را کم می‌کنند و شیوه‌های ارزیابی اجرا را متنوع‌تر می‌سازند.

بحث دیاگرام‌های مولد (تولید ایده نزدیک به واقعیت) یا اجرا محوری، زمینه‌ی بحث تجربه‌ی عملیاتی طراحی شهری یا اجرا را مطرح کرده

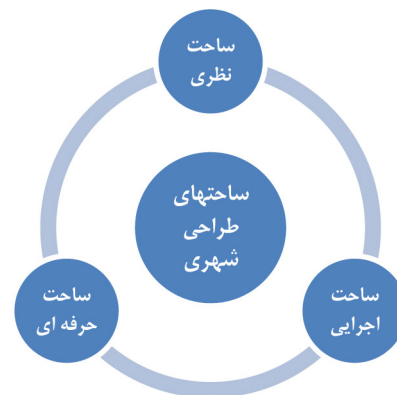
هستند که سال‌ها برای اجرای آنها زمان لازم بوده و این روند طولانی نه به دلیل حجم توسعه، بلکه به دلیل سازوکار پیچیده مشارکتی، چالش‌های حقوقی و کسب مالکیت زمین اتفاق افتاده است. در چنین شرایطی فرایند تحقق طرح در زمانی پیش می‌رود که اساساً بستر طراحی با تغییرات متعددی مواجه شده است. در بسیاری از موارد الزام تهیه یک طرح جدید مطابق با شرایط موجود، انگیزه تحقق‌پذیری را به واسطه مسئله‌ای روانی در اجراکنندگان و تهیه‌کنندگان پایین می‌آورد. مسئله‌ای که تین به عنوان یکی از آفت‌های تحقق‌پذیری (به تاسی از کالکینز) ان را «سندرم طرح جدید» (Calkins, 1979 in Talen, 1996) می‌نامد که حاصل از تکرار روند طراحی به واسطه عدم تحقق است.

طراحی شهری به مانند برنامه‌ریزی شهری از آسیبی دیگر بی‌نصیب نیست. توجه بی‌دریغ به مختصات فنی طرح و احساس الزام بی‌حد و حصر طراحان به تحقق آنچه طراحی شده، مانعی جدی در تحقق طرح به حساب می‌آید. لادفانس پاریس نمونه چنین پروژه‌ای است. طرحی که از ۱۹۲۰ تا بعد از جنگ‌های جهانی بارها تغییر کرد و دلیل تغییر آن تغییرات مدیریت، رد طرح موجود و منویات متولیان جدید بود. لنگ (Lang, 2005) عنوان می‌کند، آنچه که امروز بر روی زمین می‌بینیم، پیشنهادی است که از طرف رئیس‌جمهور فرانسه، ژسکار دیستن، در سال ۱۹۷۱ ارائه کرد. موانع نهادی در راستای تحقق یک طرح یا ایده معین (Bahrainy & Azizkhani, 2012) موضوعی است که برابر نهاد آن در برنامه‌ریزی لزوم توجه به بستر نهادی^۳ و تفکر نهادی^۴ را موجب می‌شود (Beauregard, 1999; Healey, 1998). پروژه تغییرات و مشکلات خرد مقیاس نهادی، نه در سطح کلان (چنان که در نمونه لادفانس بیان شد)، بلکه در سطح جزء بر مسیر تحقق پروژه اثر مستقیم می‌گذارد. در واقع پروژه طراحی شهری در مسیر تحقق خود با دگرگونی‌های متنوع نهادی روبروست که هر کدام از آنها می‌تواند موانعی بر سر راه تحقق پروژه باشد.

احتیاج طرح‌های طراحی شهری به اطلاعات مفصل بستر طراحی، خود مانعی دیگر بر سر راه تحقق طرح هاست. گرچه این رخداد در کشورهای مسلط به شفاف‌سازی اطلاعات کمتر رخ می‌دهد، اما بخش زیادی از طرح‌های آسیایی، افریقایی و آمریکای جنوبی با این مسئله مواجه هستند (liu, et al., 2010; Alnsour & Meaton, 2009). چنین وضعی در اطلاعات در این کشورها گاهی در سطح اطلاعات ضروری طراحی به چشم می‌خورد. نسخه‌های متفاوت زمانی نقشه وضع موجود یا اطلاعات دیرهنگام مداخلات در بستر توپوگرافی، اطلاعات به روز نشده ترددها و اطلاعات برداشت نشده استفاده از فضای عمومی، همگی از این موارد هستند. پروژه کناره رودخانه سامبراماتی در هند، نمود این وضعیت است که هرچند در کشورهای توسعه‌یافته چنین کمبودی در اطلاعات به چشم نمی‌خورد، اما مقاصد عالی‌ه طراحی مانند پایداری نیازمند اطلاعاتی است که این کشورها نیز برای تأمین آنها با نقص اطلاعاتی مواجهند (Williams and Dair, 2007).

به مجموعه این آسیب‌ها می‌بایست دو مورد تغییر در اهداف و تغییر در قوانین را نیز اضافه کرد. تغییر در اهداف در بطن فرایند توسعه شهری مندرج است. به این ترتیب که شهرسازی به طور عمومی راه حل‌های

و به عبارتی موضوع ارتباط و فاصله‌ی نظر و عمل را در طراحی شهری مورد بررسی قرار می‌دهد. طراحی شهری با توجه به بعد زمانی که ذاتی کلیه اقدامات در حیطه امور شهری است، شاهد فاصله و شکاف میان طراحی و اجرا نیز هست که نظریه پردازان به وجوه مختلف از آن با عباراتی مانند سندرم یا عارضه طرح جدید (در زمینه طرح‌های اجرا نشده) یا انحراف از طراحی یاد کرده‌اند (Talen, 1996a; Talen, 1996b). به نظر می‌رسد که گذر زمان و تغییر بستر اجتماعی - اقتصادی، محیطی، حقوقی - قانونی و کالبدی شهر از زمان آغاز به تهیه تا زمان اتمام یک طرح معین، عاملی تأثیرگذار در فاصله گرفتن پروژه‌ها از تحقق‌پذیری کامل است (نمودار شماره ۱).

نمودار شماره ۱: ساختهای طراحی شهری

فرایند طراحی آنچنان که سخن آن رفت، می‌بایست تضمین‌کننده نتیجه طراحی باشد. نتیجه‌ای که پس از استقرار بر روی زمین، مجموعه ارزش‌های مورد نظر در طراحی را محقق کند. اما در این رابطه چند ابهام و خلأ بزرگ به چشم می‌خورد. نخست این که خروجی طرح لزوماً با طرح تهیه شده تطابق ندارد؛ امری که به آن انحراف طراحانه^۱ می‌گویند (Garcia, 2010). به طور عمومی در طراحی محیطی، عدم تطابق طرح نهایی با طرح مندرج بر روی اسناد، انحراف طراحانه نامیده می‌شود. در برنامه‌ریزی شهری نیز زمینه‌هایی در خصوص انحراف از برنامه‌ریزی صورت گرفته است (Talen, 1996b). اما به هیچ وجه چنین مطالعاتی در طراحی شهری به چشم نمی‌خورد. در دانش طراحی، مقاصد معمار تا تحقق کالبدی آن در دو مرحله ریزش خواهد داشت. در یک مرحله در فرایند طراحی است که در صورت عدم ثبت و مستندسازی مقاصد معمارانه و استدلالات پشتیبان، دانش نظری و بینش فردی او از تجلی در طرح باز می‌ماند و در مرحله‌ای دیگر وقتی که مقاصد اجرایی وابسته به بستر که به طور کامل در طراحی پیش‌بینی نشده است، تغییر طرح را ضروری می‌نماید.

طرح‌های شهری ولو این که به طور کامل طراحی و اجرا شوند، در مسیر اجرای خود به مشکلات بسیاری بر می‌خورند؛ امری که تحقق آنها را به مراتب از آنچه در پروژه طراحی تصور می‌شده، طولانی‌تر می‌کند. نمونه‌های بسیاری از این دست طرح‌ها وجود دارند. باریکان لندن ۲۰۰۰ سال (Lang, 2005)، کلارک کوای سنگاپور از سال ۱۹۸۹ میلادی تا کنون و پارک رالیه سیدنی، ۱۸ سال (Ibid)، نمونه‌هایی از پروژه‌های متعددی

2 Institutional Train

3 Institutional Thinking

1 Design drift

این معضل در کنار معضلات مندرج در فرایند طراحی (به طور عام) افت کیفیت طراحی را تشدید می‌کند. در طول روند طراحی مجموعه مشکلات کار گروهی طراحی شهری، اثرگذاری آسیب‌های مدیریتی بر فرایند طراحی، دیدگاه‌های متغیر ذهنی طراحان و برگشت‌ناپذیری بعضی اقدامات و ایده‌ها به سبب ثبت‌نشده بودن آنها، الزاماتی را به دنبال دارد که می‌بایست در فرایند طراحی شهری درج شود. فرایند طراحی می‌بایست بتواند امور زیر را تضمین کند:

- مسیر دیدگاه‌های نظری طراحان به طور قطع یقین به خروجی طرح بینجامد،
- تغییرات و چالش‌های اجرایی در مسیر فرایند طراحی شهری قابل مدیریت باشد،
- نوع ارائه طرح بتواند با چالش‌های حین اجرا سازگار باشد،
- روند اجرا بتواند داده‌های معینی را در اختیار فرایند طراحی شهری برای طرح‌های بعدی قرار دهد و
- ارزیابی پس از اجرا امکان جرح و تعدیل فرایند پروژه‌های مشابه را فراهم سازد.

در این مسیر و در میان این چالش‌ها، سطح عدم قطعیت طراحی شهری بالا رفته و رویکردهای عمدتاً ثابت طراحی شهری عموماً باعث گسست بیشتر نظر و عمل می‌شوند. بر این اساس فرایند طراحی شهری می‌بایست ملزم به پاسخ به سطح بالایی از عدم قطعیت شود. طراحی شهری به لحاظ تحقق‌پذیری با عدم قطعیت مواجه است. عدم قطعیت در نظریه‌ها، عدم قطعیت در شیوه‌ها و تکنیک‌های فرایند طراحی شهری، عدم قطعیت در زمان خاتمه مناسب تهیه طرح، عدم قطعیت در ثبات شرایط قانونی، اجرایی و محیط شهر و عدم قطعیت در کمال لازم در اطلاعات حاصله و نظایر آن؛ امری که پیشتر از آن با عنوان ریزش یاد شد و در اینجا «فروکاست» عنوان می‌شود. ارزش‌ها، ایده‌ها، رویکردها، اهداف و جلوه‌های بصری همگی در نهایت اجرایی شدن با تصور اصیل آنها در ابتدای تهیه طرح نابرابری می‌کنند. معضلی که به نحوی دیگر در برنامه‌ریزی منجر به خلق رویکرد جزء به جزء منفصل (Lindblom, 1959)، پوییش مختلط (Etzioni, 1973) و پیشروی خزنده (Lindblom, 1959)، راه حل‌هایی برای آن جست‌جسته شده است. در این

مختلفی را برای مقابله با آن پیشه کرده است. به طور عمومی تغییر اهداف و تغییر قوانین شرایط عدم قطعیت در کنش‌های شهرسازانه را موجب می‌شوند. بر این اساس شیوه‌های «پیشروی خزننده» (Lindblom, 1973)، «پوییش مختلط ۲» (Etzioni, 1973) و در مبنای همه آنها «جزء به جزء منفصل ۳» (Lindblom, 1959) به منظور مواجهه شهرسازی با مجموعه تغییرات نهادی، اهداف و قوانین طرح شده‌اند. اما طراحی شهری به عنوان بخشی از این دانش جامع، بهره‌ای از این دیدگاه‌ها نبرده است.

مجموعه آسیب‌های یاد شده با اصطلاح معروف مسائل بدقلق^۴ در شهرسازی (به طور عام) قابل بیان است. این مسائل علاوه بر این که حوزه فرایند طراحی شهری را در برگیرد (چنانکه در نمودار شماره ۲ آمده است) موضوعات مرتبط به قدرت و جنبه‌های متنوع حقوقی مالکیتی را مانند تعدد ذی نفوذان مقتدر و ذی نفعان و همچنین تفاوت و حتی تضاد منافع آنها و مطالبات و ترجیحات بهره‌برداران را نیز باید در نظر بگیرد (Rittel & Webber, 1973).

با تکیه بر چالش‌های پیش روی فرایند طراحی شهری مشخص می‌گردد که مضامین و مفاهیم طراحانه در راستای تحقق‌پذیری در چند مرحله فیلتر می‌گردند. در مرحله نخست ابهامات نظری رشته باعث می‌گردد مضامین نظری به طور شفاف و قطعی، مواد اولیه فرایند طراحی را فراهم نسازند. در مرحله بعد شکاف میان نظر و عمل باعث می‌گردد در فرایند طراحی، فقدان دیدگاه‌های کاربردی نظری به عنوان پشتوانه تعیین‌کننده مراحل کار تجربه گردد و در نهایت ابعاد زمانی اجرا در طراحی شهری موجب جرح و تعدیل و یا حذف کامل انگاره‌های طرح‌های تهیه شده در مرحله تحقق‌پذیری می‌گردند.

طراحی شهری در عمل در طی فرایند متداول خود با چالش‌های معینی روبه رو می‌شود. کمبود داده‌ها، چالش‌های سازمانی، اهداف متغیر، قوانین متفاوت محلی و محدودیت‌های زمانی اجرا باعث می‌شوند که آنچه در نهایت فرایند طراحی شهری در قالب سند در آمده است، در حین اجرا با ریزش‌هایی مواجه شود (نمودار شماره ۲). ریزش‌هایی که باعث می‌شود مجموعه ایده‌های طراحی در فرایند اجرا محو شود و در نهایت طرح با مقاصد اولیه خود تفاوت داشته باشد.

نمودار شماره ۲: چالش‌های مؤثر بر گسست نظر و عمل در طراحی شهری

1 muddling through
2 mixed scanning

3 Disjointed incrementalism
4 Wicked Problems

که تعیین عوامل مؤثر بر آن بیشتر است. پس از آن مقاطع بعدی مبتنی بر مطالعه بیشتر و تعیین پذیر گشتن و مهار عوامل مؤثر بر طرح، مراحل جدیدی از طرح طراحی می‌شوند و زمینه اجرایی آنها فراهم می‌شود. در چنین شرایطی اجرای طراحی شهری به هر ترتیب از روال متداول خطی یا چرخه‌ای آن جلوتر خواهد بود و امکان تحقق بخش عمده‌ای از ارزش‌ها و اهداف طراحی فراهم می‌گردد، اما مسلماً روند طراحی به واسطه شکسته شدن به مقاطعی که نیازمند ارائه طرح معین است، طولانی‌تر می‌شود (نمودار شماره ۳).

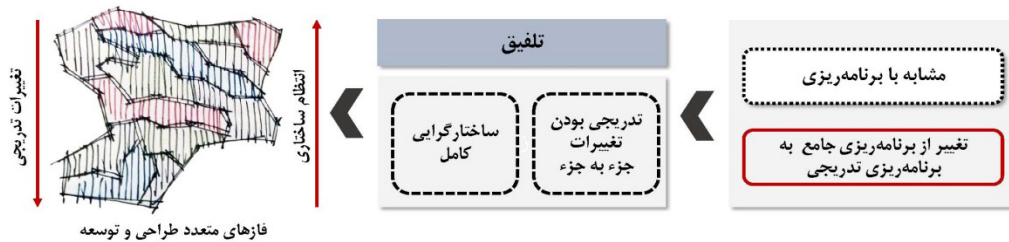
فرایند طراحی شهری تدریجی و مدل پیشنهادی به طور متداول فرایندهای طراحی شهری، الگوی خطی یا چرخه‌ای به خود می‌گیرند. بر این اساس مدل فرایند طراحی شهری با تلفیقی متوالی یا چرخه‌ای از اقدامات مطالعه، تحلیل و طراحی تعریف می‌شود که این مراحل یا در توالی با هم، یا با بازگشت‌های نامنظم به منظور تکمیل و تأیید مراحل متأخر صورت می‌پذیرند. مرحله اجرا، اما، در انتهای فرایند طراحی و پس از قطعی شدن طرح صورت می‌پذیرد (نمودار شماره ۴).

اما مدل تدریجی بر اساس تلفیق تدریجی تناوبی از مراحل مطالعه تا اجرا پیشنهاد می‌گردد. در این مدل از فرایند پس از طی مراحل اولیه مطالعه، طرحی مقدماتی برای حوزه‌های واجد تعیین و قطعیت بیشتر تهیه می‌شود. در حین اجرای چنین طرحی، پیشبرد باقی مطالعات در راستای تعیین نحوه توسعه باقی نواحی پیش می‌رود و این امکان وجود دارد که در حین مطالعات بعدی حوزه‌های توسعه از یک حوزه معین به دو یا چند حوزه تغییر کند. با پیشرفت هر مرحله این امکان وجود دارد که اطلاعات جدید، شرایط جدید قانونی و سایر عوامل و آسیب‌های تأثیرگذار به مقداری از قطعیت برسند که امکان تهیه طرحی معین در مورد آنها وجود داشته باشد و یا این که به واسطه تغییر در شرایط بستر قسمت‌های توسعه نیافته امکان مطالعه مجدد، تحلیل مجدد و طراحی مجدد فراهم باشد.

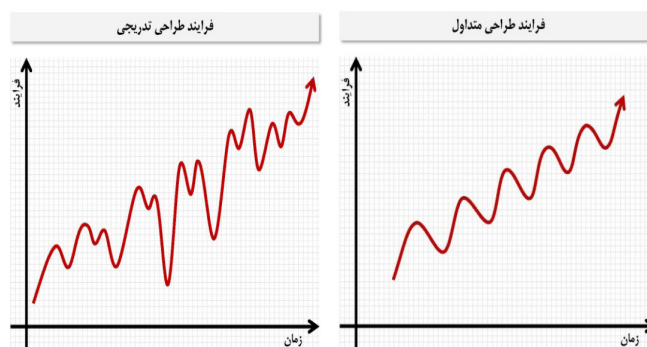
رویکردها تلاش می‌شود برنامه‌ریزی خود را برای عدم قطعیت‌های متعدد آماده کرده و بر این اساس اقدامات خود را در بازه‌های زمانی متنوع از خرد مقیاس تا کلان مقیاس تقسیم می‌کند تا بتواند حدود اطمینان‌پذیری را برای اقدامات فراهم آورد. برنامه‌ریزی‌های از این دست در بازه کوتاه مدت تنها اقداماتی را پی می‌گیرند که امکان رسیدن به محصول مورد نظر محیا باشد. در این شرایط حیطه اقدامات، بازه‌های فضایی-زمانی‌ای را در بر می‌گیرد که در آن رسیدن به آگاهی در مورد شرایط بیشتر باشد. در این شرایط روند برنامه‌ریزی و روند تحقق با هم آمیخته می‌شوند و همگی در راستای اهداف بلندمدت که لزوماً ثابت نیستند، حرکت می‌کنند.

چنین امری در طراحی شهری، به مفهوم تلفیق طراحی و اجرا امریست که گاهی متناسب با اولویت‌های ساخت و ساز کارفرما محقق می‌گردد. کارفرمایان در سراسر کشورهای دنیا بنابه ضروریات اجرایی ممکن است فازهایی از پروژه‌ها، پیشتر از باقی فازها و یا حتی زودتر از موعد مورد بهره‌برداری قرار دهند. اما آنچه تلفیق طراحی شهری با فرایند تدریجی را مهم می‌کند، دقیقاً همان امریست که در برنامه‌ریزی شهری به چشم می‌خورد. یعنی همان طور که فرایند برنامه‌ریزی و تحقق اقدامات برنامه‌ریزانه در فرایند تدریجی همزمان رخ می‌دهند، در فرایند طراحی شهری نیز فرایند طراحی شهری و اجرای اقدامات همزمان خواهند شد.

مجموعه عوامل تحقق‌پذیری در حیطه طراحی شهری که عامل زمان در آنها نقش کلیدی دارد (گذر زمان و تغییر بستر) که خود به گذر زمان وابسته است) با عبور زمانی از مقطع زمانی آغاز طرح، اتمام طرح، آغاز اجرا و اتمام اجرا اثرگذارتر خواهند بود. بر این اساس، پیش‌انداختن اجرا و همزمان کردن آن با فاز طراحی این امکان را فراهم می‌کند که روند عوامل تعریف شده آسیب‌شناسی بر طراحی شهری کاهش یابد. بر این اساس اجرای طرح با بخشی از پروژه (مانند برنامه‌ریزی) آغاز خواهد شد

نمودار شماره ۳: ایده مرکزی فرایند طراحی شهری مبتنی بر فرایند تدریجی

نمودار شماره ۴: مدل عمومی فرایند طراحی شهری و مدل فرایند تدریجی

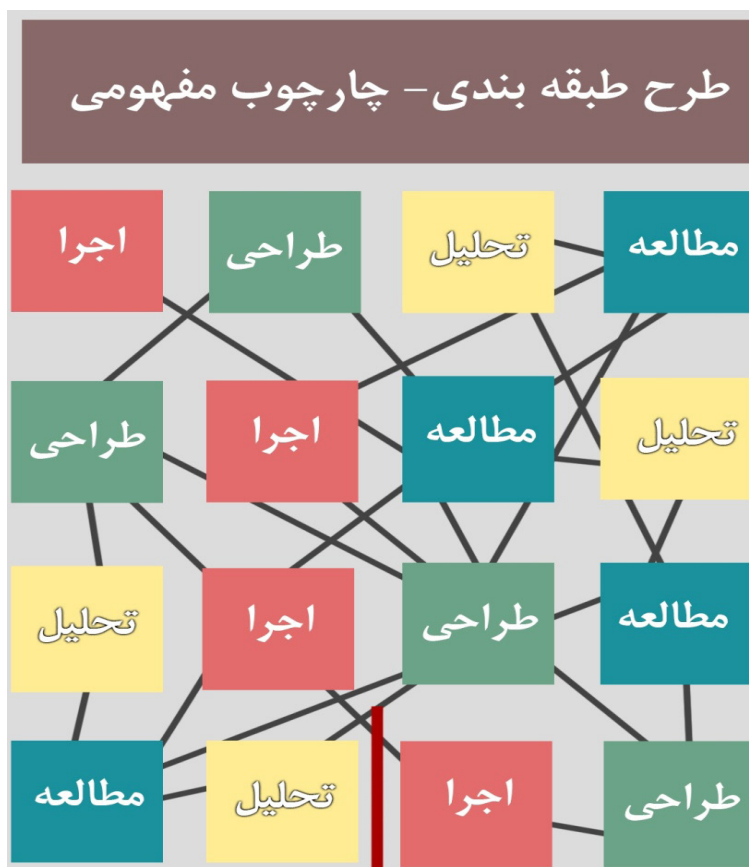
شهری را اصلاح کند و مبتنی بر اصلاح فرایند، زمینه شفاف سازی ارتباط ایده های نظری با اجرا مشخص شود.

۳. روش

موضوع مقاله پیش رو در حوزه ای از مفاهیم سیر می کند که حجم سئوالات پاسخ نیافته، موضوعات شناخت نشده، پارامترهای تعریف نشده و در یک کلام مجهولات آن بیش از معلومات آن است. در چنین شرایطی به دشواری امکان تدوین یک چارچوب نظری معین و روشن با فهرستی از معیارهای سنجش پذیر وجود دارد که از بنیان مبانی نظری منسجمی استخراج شده باشد و بتواند اهداف رساله را از مدخل یک روش تحقیق مبتنی بر سنجش و مقیاس پذیری به سرانجام برساند. بر این اساس روش پژوهش رساله به سمتی سوق پیدا می کند که بتواند در مقابل این عدم تعین انعطاف پذیر و هاضم مجهولات متعدد پژوهش باشد. بنابراین مرور مبانی نظری به چارچوبی مفهومی ختم شده که حدودی از روابط بین موضوعات مرتبط به سئوالات پژوهش را معین می کند. اما این چارچوب لزوماً به مثابه ی مدلی غایی، قطعی و تعیین کننده نیست. پژوهش در این سیاق به جای تکیه و تأسی به سنجش و اندازه گیری، بیشتر وابسته به تجربه موضوع پژوهش است؛ تجربه ای که از طریق مواجهه مستقیم و واقعی با حوزه پژوهش، تعیین پارامترها و تعیین حد روابط میان آنها را بیشتر می کند. چنین رویکردی در روش شناسی عام پژوهش در حوزه روش شناسی کیفی قرار می گیرد. با توجه به این که یک معیار صریح انتخاب روش های کیفی مبتنی بر حضور مجهولات متعدد در حوزه تحقیق است، طرح

با چنین رویکردی روند خطی - چرخه ای فرایند طراحی شهری به یک روند متناوب نامنظم بدل می شود که در هر بازه از زمان جایگشت های مختلفی از مطالعه، تحلیل، طراحی و اجرا در حال رخ دادن باشد. مسئله مهم این است که چنین رویکردی می تواند بسیاری از آسیب های فرایند طراحی را که مختص فرایند اجراست، برطرف نماید (نمودار شماره ۵). این نمودار نشان می دهد که در این رویکرد مراحل فرایند طراحی شهری به اختیار و بنا به شرایط پروژه بنا به مقیاس و سطح دقت منتخب گزینش می شود. به عنوان مثال در طی انجام یک پروژه ممکن است در هر مقطعی از فرایند، الزام یک اقدام اجرایی معین برای پیشبرد اهداف طرح یا شناخت بازخوردهای محتمل صورت پذیرد. به عنوان مثال ممکن است در مقطعی از تهیه طرح لحاظ یک پروژه با عنوان پروژه پیشگام برای اجرا در محدوده پروژه در نظر گرفته شود. چنین رویدادی در سطح و مقیاس مختلف ممکن است بارها تکرار شود. بنابراین فرایند طراحی نظم روند خطی و چرخه ای را نخواهد داشت.

در این راستا ثبت تجربیات روند اجرا و مناسب های آن با فرایند طراحی همزمان چنته ای از تجربیات را فراهم می آورد که کمک می کند طراحی شهری واجد «بازخورد آبی» شود. با این روند، طراحی شهری با بستر اجرایی آن پیوند می خورد. تلفیق فرایند و محصول چه در مقطع پروژه، چه در پایان پروژه و به عنوان پیش زمینه پروژه های بعدی شرایط «پیوند حرفه و اجرا» را فراهم می آورد. به این ترتیب فاصله ایده تا اقدام و اقدام تا عمل به نحوی کوتاه می شود که امکان بررسی آگاهانه تأثیرات عملی پروژه مشخص شود، بازخورد این اقدامات فرایند طراحی

نمودار شماره ۵: ارتباطات شماتیک فرایند طراحی تدبیری (طرح طبقه بندی - چارچوب مفهومی)

دلالت می‌کنند. در ادامه مشخص می‌شود که دو عبارت «صدور پروانه ساختمانی» دیگر یعنی پروانه ساختمانی و «توقف ساخت و ساز» دلالت بیشتری بر موضوع تحقق پذیری می‌کنند.

بررسی صورت‌جلساتی که به موضوع تحقق می‌پردازند، نشان دهنده چند ناکارآمدی در روند تحقق پروژه است:

- عدم صدور پروانه‌های ساختمانی به منظور حفظ احکام طرحی که هنوز تهیه نشده، عملاً با اعمال نظر و فشار مورد اجرا قرار نخواهد گرفت.
- حکم عدم صدور پروانه وقتی رخ می‌دهد که یک یا چند خردپروژه از کمیت‌ها و کیفیت‌های تعریف شده در طرح عدول کرده‌اند و
- توقف ساخت و ساز به لحاظ قانونی به طور کامل قابل پیگیری نیست.

براین اساس به نظر می‌رسد، قطعیتی مانند توقف ساخت و ساز یا عدم صدور پروانه در شرایط متغیر و نیروهای تعریف نشده محیط شهری فاقد هرگونه ضمانت اجرایی قطعی است. اتکا و خودبستگی طرح به جنبه‌های درونی تصمیمات تیم طراح و عدم اتکای فرایند تهیه طرح به این موضوعات متغیر، متنوع و پنهانی عملاً اجرای طرح را از مسیر اصلی آن منحرف می‌کند.

۴.۲. پروژه طراحی اراضی کن جنوبی

اراضی پروژه کن سال‌ها در معرض برداشت شن و ماسه از حاشیه مسیل بوده، به شکلی که بستر اراضی ۳۷ متر پایین تراز بستر مسیل است. به لحاظ موقعیت، این اراضی در پایین دست اتوبان فتح در امتداد مسیل کن مستقر است. اقدام در راستای بهبود شرایط اراضی توسط مشاور گزینه بیش از یک دهه سابقه دارد. این اراضی واجد یک طرح یکپارچه‌ی مصوب کمیسیون ماده ۵ است، طرحی که بنا بود از طریق یک شرکت تعاونی با مشارکت مالکان و شراکت در سود نهایی پروژه بر اساس فعالیت‌های فرهنگی، فراغتی و تجاری با غلبه سبز و باز محقق شود. اما تحقق آن به دلیل عدم امکان همکاری مالکان و عدم تفاهم بر سر میزان سهم هر مالک صورت نگرفته است. بنابراین با موافقت شهرداری، مشاور بر آن شد که تحقق طرح را در قالب منفصل، متکی بر توزیع سطوح تراکم و سطح اشغال در پروژه‌هایی منفصل و خارج از الزام مشارکت تمامی مالکان و در چارچوب مالکیت‌های فردی محقق سازد.

بر این اساس تحقق اهداف پروژه در قالب طرح مفهومی کالبدی (با تأمین نسبی کمیت‌های پیشین) یا تغییر آن در دستور کار است. با توجه به رایزنی‌های به عمل آمده با شرکت گزینه قرار بر آن شد که مدل فرایند طراحی تدریجی بر روند پروژه حاکم باشد. تصویر شماره ۱۰ الگوی اولیه طرح مفهومی جدید را نشان می‌دهد.

تا قبل از سال ۹۳ طرح اراضی مبتنی بر یک الگوی یکپارچه بر مبنای ساخت کلیه‌ی اراضی تحت یک پلان جامع مد نظر بود. قرار بر این بود که با مشارکت جامع مالکان قطعات زمین، ساخت طرح در قالب مدیریت یکپارچه محقق شود و هر مالک به نسبت سهم خود از زمین به مشارکت گذاشته از تحقق طرح بهره‌مند شود. بر این منوال مالکان موظف بودند زمین خود را به اشتراک بگذارند و طرح منطبق بر اسناد فنی اجرایی به بهره‌برداری برسد. چنین رویکردی باعث شد که حجم

سئوال تحقیق تا حدودی می‌تواند تعیین‌کننده بهره‌بری یا عدم بهره‌بری از روش تحقیق کمی باشد. بنابراین انتخاب روش کیفی معمولاً به بعد از تدوین چارچوب نظری واگذار نشده و از بادی امر در هنگام تدوین سئوال‌ها برگزیده شده قلمداد می‌شود و در هدایت پژوهش به سمت چارچوب مفهومی حضوری معین دارد، چارچوبی که آزمون آن به واسطه تجربه صورت می‌گیرد.

با این تفاسیر مقاله پیش رو به واسطه عدم تعیین و وضوح حوزه مفاهیم مرتبط با موضوع، به مدد روش‌های کیفی تلاش شده تا مبتنی بر تفسیر متون نظری چارچوبی مفهومی خلق شود که محک تجربی این مدل از طریق روش تحلیل محتوای اسناد یک پروژه بیشتر به سرانجام رسیده و اقدام پژوهی روش طراحی تدریجی صورت می‌پذیرد و امکان تعدیل چارچوب را به سمت واقعی‌تر شدن فراهم می‌سازد. آنچه در نتیجه پس از طی روش‌شناسی به دست می‌آید، جمع‌بندی و صورت نهایی کاربردی چارچوب است که می‌تواند در قالب یک مدل اولیه در طی زمان با تجربیات آتی خود تغییر یابد و به مدلی نهایی، صورت‌های دیگر و مدل‌های دیگر تبدیل شود. در واقع بعد از مطالعه مبانی نظری، مدلی از فرایند طراحی ایجاد می‌شود که با تعدیل حاصل از پژوهش تجربی نمونه موردی تبدیل به یک فرایند طراحی پیشنهادی خواهد شد. اما این فرایند (محک تجربه عملیاتی طراحی) ممکن است از صورت اولیه خود دور شود. می‌توان گفت در نهایت این پژوهش، قالبی از فرایند پیشنهاد می‌شود که خود فرایند غایی نیست بلکه زمینه‌ای برای دستیابی به یک فرایند غایی است که می‌تواند بر اساس تجربه متوالی فرایند اولیه پیشنهادی حاصل آید.

در تحلیل محتوای پروژه موجود، پروژه طرح ویژه اراضی عباس آباد شهر تهران مورد بررسی قرار گرفته است. واژگان موضوع تحلیل شامل موارد پروژه، تحقق، فرایند، تصویب، کمیسیون ماده پنج، طرح جامع، طرح ویژه، اجرا و احداث می‌شوند. با حذف موارد حشو محتوای اسناد باقی‌مانده به شکل تفسیری تحلیل شده است. در اقدام پژوهی مد نظر، پروژه طراحی اراضی جنوبی کن مد نظر قرار گرفته است که بر اساس آن با هماهنگی مشاور پروژه، روند پروژه از الگوی کلاسیک فرایند به روند تدریجی تغییر کرده و تغییر سطح معضلات اجرایی پروژه و امکان آغاز تحقق آن در تصدیق کاربرد فرایند تدریجی مورد تحلیل قرار گرفته است.

۴. بحث و یافته‌ها

۴.۱. اراضی عباس‌آباد

پروژه اراضی عباس‌آباد تهران: این پروژه در بخش مرکزی تهران بارها مورد طراحی قرار گرفته و در نهایت با طرح سال ۱۳۸۴ مهندسی مشاور نقش جهان پارس مراتب اجرایی خود را آغاز کرده و در سال ۱۳۹۴ مورد بازنگری قرار گرفت. طرح اراضی عباس‌آباد به دلیل نقش محوری اراضی در شهر تهران و در عین حال نقش راهبردی اراضی تنها در پاره‌ای موارد مطابق طرح اجرا شده و در باقی موارد تأثیر گروه‌های ذی نفع و ذی نفوذ مسیر طرح مصوب را تغییر داده است.

بر اساس تحلیل محتوا بر روی صورت‌جلسه‌های پروژه عباس‌آباد مشخص شد که مجموعه صورت‌جلساتی که در برگزیده واژه‌های تحقق، فرایند، اجرا و احداث هستند، بیشتر بر موضوع تحقق پروژه

تصویر شماره ۱: طرح ویژه‌ی اراضی کن جنوبی

(مهندسین مشاور گزیننه)

- قرار بر آن شد که به جای برنامه‌ریزی یکپارچه‌ی فعالیتی، یا برنامه‌ریزی سلولی مجزا برای هر مالکیت، قطعات در اولویت ساخت (با توجه به تمکن مالی مالکان) تعیین شده و این قطعات در قالب قطعات پیشگام به زیرساخت بروند و
- بازگذاری فعالیتی قطعات پیشگام و بهره‌برداری از آنها موجب جذب جمعیت شده و بر اساس استفاده جمعیت از فعالیت‌ها تخمین فعالیت‌های مناسب آتی امکان‌پذیر خواهد شد.
- بر اساس گام دوم تحقق‌پذیری پروژه شرایط دریافت وام از مؤسسات اعتباری فراهم گشت و بر این اساس امکان مداخله در فضای عمومی مشاع واحدهای تجاری-تفریحی امکان‌پذیر شد. بر این اساس تحقق پروژه مبتنی بر گام‌های زیر صورت گرفت:
 - تغییر رویکرد جامع به تدریجی،
 - تبدیل پروژه‌های یکپارچه به منفصل،
 - تعیین پروژه‌های پیشگام توسعه،
 - تحقق پروژه‌های پیشگام توسعه و
- امکان مداخله در اراضی مشاع به واسطه اعطای وام مالکیت معین. بر اساس این رویکرد بخش‌های دیگر اراضی در حال حاضر صرفاً در قالب تعریف پروژه و حد ساخت و ساز (سطوح فعالیت‌ها در قالب زیربنا) تعیین تکلیف شده‌اند. تحقق اجزای آتی با تکیه بر قطعیت آتی اجرای پروژه‌های در حال اجرا، بازخورد نیازهای جمعیت جذب شده و امکان تعیین فعالیت‌های آتی بر اساس بازخورد فعالیتی فعلی امکان‌پذیرتر و تضمین‌شده‌تر خواهد بود.

عملیات ساختمانی از حد توان مشارکتی مالکان فراتر برود و امکان تحقق طرح از میان برود. در این راستا بر اساس رویکرد تدریجی گام نخست مبتنی بر ارکان زیر در دستور کار قرار گرفت:

- عدم احداث یکپارچه طرح در اراضی،
- تقطیع طرح به پروژه‌های منفصل در چارچوب مالکیت‌های فردی مالکان و آزادگذاشتن ایشان در زمان بهره‌برداری و
- توزیع سطوح فعالیت مورد توافق در طرح یکپارچه در قالب مالکیت‌ها در حدی که سرجمع سطوح فعالیت‌ها با طرح یکپارچه برابر شود.

با این اقدام امکان انفعال زمانی ساخت و ساز در قالب پروژه‌هایی که وابستگی زمانی اجرا به یکدیگر ندارند، امکان‌پذیر شد. بر این اساس تنها رکن واجد قطعیت مالکیت و سطح فعالیت (بدون تدقیق نوع آن) است. در این شرایط هر کدام از پروژه‌ها می‌تواند به طور جداگانه به اجرا برسد. بر این مبنای سهم فعالیت مالکان به منظور تحقق پروژه‌ها بالا رفته و مالکان چند قطعه از قطعات اراضی تصمیم به تجهیز زیرساخت‌های لازم کردند.

در گام دوم برخورد یکپارچه با ریز فعالیت‌ها در چارچوب سطوح فعالیت تعیین شده (زیربناها) با توجه به عدم تمرکز زمانی احداث پروژه‌ها می‌توانست به تمامیت پروژه صدمه بزند و فعالیت‌هایی که بعدها در اراضی مستقر می‌شوند، جذب جمعیت لازم را برای فعالیت‌های زودتر فراهم شده برقرار نسازند. بنابراین نگاه یکپارچه به برنامه‌ریزی فعالیتی به ترتیب زیر به نگاه تدریجی در تدوین فعالیت‌ها تغییر کرد:

References:

- Alexander, C. (1979). *A Timeless Way of Building*. Oxford University Press.
- Alexander, C. (1987). *A New Theory of Urban Design*. Oxford University Press.
- Alexander, E. R. (2010). Introduction: Does planning theory affect practice, and if so, how? *Planning Theory*, 9(2), 99-107.
- Alnsour, J., & Meaton, J. (2009). Factors affecting compliance with residential standards in the city of Old Salt. *Habitat International*, 33(4), 301-309.
- Amin, A. (2008). Collective culture and urban public space. *City*, 12(1), 5-24.
- Bahrainy, H. (1999). *Urban Design Process*. University of Tehran Press.
- Bahrainy, H., & Azizkhani, M. (2012). Institutional barriers to the application of urban village as a tool for achieving urban sustainability in developing countries—the case of Asheghabaad, Isfahan, Iran. *Armanshahr Journal* 4(8), 43-57.
- Beauregard, R. A. (1998). Writing the planner. *Journal of Planning Education and Research*, 18(2), 93-101.
- Bentley, I. (1985). *Responsive environments: A manual for designers*. Routledge.
- Binder, G. (2012). Theory(izing)/practice: The model of recursive cultural adaptation. *Planning Theory*, 11(3), 221-241.
- Boelens, L. (2010). Theorizing Practice and Practising theory: Outlines for an Actor-Relational- Approach in Planning. *Planning Theory*, 9(1), 28-62.
- Carmona, M. (2014). The Place-shaping Continuum: A Theory of Urban Design Process. *Journal of Urban Design*, 19(1), 1-36.
- Carmona, M., Heath, T., Oc, T., & Tiesdell, S. (2003). *Public places—urban spaces: A guide to urban design*. Architectural Press.
- Childs, M. C. (2010). A spectrum of urban design roles. *Journal of Urban Design*, 15(1), 1-19.
- Cowan, R. (2002). *Urban Design Guidance: urban design frameworks, development briefs and master plans*. Thomas Telford Publishing.
- Cross, N. (2001). Designerly Ways of Knowing: Design Discipline Versus Design Science. *Design Issues*, 17(3), 49-55.
- Cuthbert, A. (2011). *Understanding cities: method in urban design*. Routledge.

۵. نتیجه‌گیری

تعمیم‌پذیری رویکرد تدریجی به لحاظ نظری قابل تبیین است اما اثبات آن به طور عملی نیازمند نمونه‌های موردی و استفاده عملیاتی مکرر و متوالی است. استفاده عملیاتی از فرایند طراحی تدریجی امکان تعدیل چارچوب را به سمت واقعی‌تر شدن فراهم می‌سازد. آنچه در نتیجه تبیین نظری به دست می‌آید، قالبی عمومی از فرایند است که کاربرد متوالی و مکرر آن می‌تواند در قالب یک مدل اولیه در طی زمان با تجربیات آتی خود تغییر یابد و به مدلی نهایی، صورت‌های دیگر و مدل‌های دیگر تبدیل شود. در واقع بعد از مطالعه مبانی نظری، مدلی از فرایند طراحی ایجاد می‌شود که با تعدیل حاصل از پژوهش تجربی نمونه موردی تبدیل به یک فرایند طراحی پیشنهادی خواهد شد. اما این فرایند محک تجربه عملیاتی طراحی ممکن است از صورت اولیه خود دور شود. می‌توان گفت در نهایت این پژوهش، قالبی از فرایند پیشنهادی است که خود فرایند غایی نیست بلکه زمینه‌ای برای دستیابی به یک فرایند غایی است که می‌تواند بر اساس تجربه متوالی فرایند اولیه پیشنهادی حاصل آید.

بر این اساس فرایند پیشنهادی طراحی تدریجی نیازمند آن است که بارها و بارها مورد آزمون قرار گیرد. رابطه بین حرفه و اجرا از طریق تجربه مستقیم فرایند تدریجی قابل شناسایی و تحکیم است. اما ارتباط میان ساحت اجرا و تئوری (در تداوم رابطه میان تئوری و حرفه) می‌تواند بر اساس رویکردهای پژوهشی مانند طراحی‌پژوهی مشخص شود. در این صورت معین می‌گردد که دانش نظری چگونه تبدیل به محتوای عملیاتی پروژه‌ها خواهد شد.

مدل فرایند طراحی تدریجی، چارچوبی است برای گذار از فرایندهای خطی-چرخه‌ای که توان مقابله با مسائل بدقلق و آسیب‌های طراحی شهری را ندارند. فرایندهای سنتی معمولاً وقتی به نتیجه طراحی دست پیدا می‌کنند که بسیاری از احکام اولیه تعیین‌کننده طرح در شرایط بستر طراحی تغییر کرده و طرح عملاً و جاهت اجرایی خود را از دست می‌دهد. چارچوب پیشنهادی روندی را طرح می‌کند که با تلفیق فرایند طراحی و اجرا در پروژه‌های شهری، فاز اجرا به لحاظ منطقی از زمان تهیه طرح آغاز شود. سازوکار فرایند یاد شده با تجربه متوالی و مکرر در پروژه‌های مختلف و مکان‌ها و بسترهای متنوع، از طریق ثبت نحوه مواجهه فرایند، تیم طراحی و دست‌اندرکاران پروژه شرایط کالبدشکافی، فرایند طراحی و ارتباط جنبه‌های نظری و عملی فرایند را فراهم می‌آورد. چارچوب پیش‌رو امکان بازخورد گرفتن از شرایط متنوع و تعدیل‌های متوالی در خود فرایند را ممکن می‌سازد. این چارچوب گذار می‌تواند در نهایت به نوعی نوین از فرایند طراحی منجر شود که با خواستگاه اولیه آن متفاوت است. در واقع مدل تدریجی فرایند طراحی، فرایندی خودمکمل است که مدام تغییر خواهد کرد و شاید روزی به فرایندی نوین که ریشه در فرایند تدریجی داشته اما ابعاد آن بسیار گسترده‌تر است، استحاله یابد.

قدردانی

مجموعه داده‌های دو طرح جامع اراضی عباس‌آباد و طراحی اراضی کن جنوبی به ترتیب از مهندسین مشاور نقش جهان پارس و مهندسین مشاور گزینیه اخذ شده که از ایشان کمال تشکر به جامی‌آید.

- Etzioni, A. (1973). Mixed-scanning: a third approach to decision-making. In A. Faludi (Ed.), *A Reader in Planning Theory*. Pergamon Press.
- Friedman, K. (2000). *Creating design knowledge: from research into practice*. IDATER 2000 Conference, Loughborough University.
- Garcia, M. (2010). *The diagrams of architecture: AD Reader*. Wiley.
- Gehl, J. (2011). *Life between buildings: using public space*. Island Press.
- Hamid, S. (1985). *Urban design process*
- Van Nostrand-Reinhold
- Healey, P. (1998). Building institutional capacity through collaborative approaches to urban planning. *Environment and planning*, 30(9), 1531-1546.
- Hoch, C. J. (2002). Evaluating plans pragmatically. *Planning Theory*, 1(1), 53-75.
- Inam, A. (2002). Meaningful urban design: teleological/catalytic/relevant. *Journal of Urban Design*, 7(1), 35-58.
- Kreditor, A. (1990). The Neglect of Urban Design in the American Academic Succession. *Journal of Planning Education and Research*, 9(3), 155-163.
- Krieger, A. (2003). Where and How Does Urban Design Happen. In A. Krieger & W. Saunders (Eds.), *Urban Design* (pp. 113-120). University of Minnesota Press.
- Krieger, A. (2006). Territories of urban design. In M. Moor & J. Rowland (Eds.), *Urban Design Futures* (pp. 36-46). Routledge.
- Lang, J. (2005). *Urban design: A typology of process and products, Illustrated with over 50 case studies*. Elsevier/Architectural Press.
- Lawson, B. (1980). *How Designers Think?* Pennsylvania State University.
- Lindblom, C. E. (1959). The Science of Muddling Through. *Public administration review*, 19(2), 79-88.
- Lindblom, C. E. (1973). The Science of Muddling Through. In A. Faludi (Ed.), *A Reader in Planning Theory*. Pergamon Press.
- Liu, Y., He, S., Wu, f., & Webster, C. (2010). Urban villages under China's rapid urbanization: unregulated assets and transitional neighbourhoods. *Habitat International*, 34(2), 135-144.
- Madanipour, A. (1996). *Design of urban space: An inquiry into a socio-spatial process*. John Wiley & Son Ltd.
- Madanipour, A. (1997). Ambiguities of Urban Design. *The Town Planning Review*, 63(3), 363-383.
- Madanipour, A. (2006). Roles and Challenges of Urban Design. *Journal of Urban Design*, 11(2), 173-193.
- March, A. (2010). Practising theory: When theory affects urban planning. *Planning Theory*, 9(2), 108-125.
- Marshall, S. (2009). *Cities, design and evolution*. Routledge.
- Mera, K. (1967). Consumer sovereignty in urban design. *Town Planning Review*, 37(4), 305.
- Moughtin, C., Cuesta, R., Sarris, C., & Signoreta, P. (1999). *Urban Design: Method and Techniques*. Architectural Press.
- Oliveira, V., & Pinho, P. (2010). Evaluation in Urban Planning: Advances and Prospects. *Journal of Planning Literature*, 24(4), 304-361.
- Oxman, R. (2006). Theory and design in the first digital age. *Design studies*, 27(3), 229-265.
- Rittel, H. W., & Webber, M. M. (1973). Dilemmas in a general theory of planning. *Policy sciences*, 4(2), 155-169.
- Schurch, T. W. (1999). Reconsidering Urban Design: Thoughts about its Definition and Status as a Field or Profession. *Journal of Urban Design*, 4(1), 5-28.
- Sorkin, M. (2013). The end (s) of urban design. In M. Larice & E. Macdonald (Eds.), *The Urban Design Reader*. Routledge.
- Talen, E. (1996). After the Plans: Methods to Evaluate the Implementation Success of Plans. *Journal of Planning Education and Research*, 10(3), 79-91.
- Talen, E. (1996). Do Plans Get Implemented? A Review of Evaluation in Planning. *Journal of Planning Literature*, 10(3), 248-259.
- William, K., & Dair, C. (2007). What is stopping sustainable building in England? Barriers experienced by stakeholders in delivering sustainable developments. *Sustainable Development*, 15(3), 135.

نحوه ارجاع به مقاله:

نوریان، فرشاد؛ امین زاده، بهناز؛ عبایی، مازیار؛ (۱۴۰۰) از بازبینی فرآیند تا تحقق محصول در طراحی شهری به سوی رویکرد تدریجی فرایند طراحی شهری، مطالعات شهری، 10 (40)، 3-14. doi: 10.34785/J011.2021.464/Jms.2021.132

Copyrights:

Copyright for this article is retained by the author(s), with publication rights granted to Motaleate Shahri. This is an open-access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License (<http://creativecommons.org/licenses/by/4.0>), which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original work is properly cited.

